

Bäckens sång

Tore Lund

Dikten heter ”Älvan till flickan”. Börja med att läsa den högt. Den är gjord för det. Utan sina ljud, sin rytm, sin andning blir den meningslös. Så: nu kan vi gå vidare.

Rydberg brukar kallas för idédiktare, men det som uttrycks i ”Älvan till flickan” är en känsla. Känslan är utanförskap. Mer exakt: känslan att stå utanför den biologiska livsprocessen, kedjan av födelse, kärlek, fortplantning, föräldraskap och död.

Dikten skrevs 1881, strax efter ”Tomten”. De hänger ihop tematiskt: båda handlar om tänkande varelser utanför människornas krets, båda sysslar med livets gåta.

Dikten är en monologisk rolldikt. Den talande är Älvan eller (i originaltiteln) Bäckens älva: en personifikation av bäcken. Hon talar till den badande Flickan, kontrasterar hennes kommande växlingsrika liv mot sitt egen oföränderliga och jämt-sig-lik-giltiga tillvaro. Inget tyder på att flickan hör henne, men det gör inget: hon är bara där som projektionsyta för älvans längtan.

Dikten har tre strofer, var och en med fyra avdelningar om två korta (fyrtaktiga) och en lång (åttaktig) rad. De korta raderna rimmar parvis, medan de långa rimmar på varandra inte bara genom strofen utan genom hela dikten. De korta raderna beskriver (med ett par undantag) flickans liv, medan de långa dunkar in monotonin i älvans icke-liv.

Kontrasten uttrycks också metaforiskt. Älvans element är vattnet, och hennes grundegenskap är ”sval”, något som upprepas i varje strof och ekas genom tolv rim. Medan flickans element – märk: när hon väl blir kvinna – är elden. ”Du skall blomstra upp till kvinna / *älska, älskas, tända, brinna*”. Elden brinner sedan genom hela dikten tills hon, likt en brasa, får ”*sjunka in* i döden / dö som *aftonrodnadsglöden*”. Eldmetaforen understryker att det är kärleken – till partnern och till barnet – som är livets kärna. Det är dess fröjder och kval som gör att hon kan dö *förklarad* (”strålande av ljus”). Genom att den badande flickan, ännu ett barn, görs lika ”kyligt frisk” som bäcken antyds också att elden är knuten till sexualiteten och inträdet i vuxenvärlden.

Det har sagts att diktens kvinnoliv är mer rikt på schabloner än på händelser. Men dikten är inget inlägg i genusfrågan, lika lite som den avser att belysa oknyttens situation. Det liv som beskrivs (och idealiseras) är det som älvan saknar. Motparten är vald för att hon som kvinna bäst kan *symbolisera* denna livsaspekt.

Diktens ämne – känslan av att vara utestängd från det ”riktiga” livet – är inte särskilt originellt. Inte heller orden eller metaforen är originella. Förtrollningen ligger någon annanstans: i rytm och struktur, i rimflätning och ljudeffekter.

Det första man märker är att dikten *låter* som en bäck. Sedan: att den uttrycker både rörelse och oföränderlighet. Att den i samma melodi lyckas fånga både flickans framåtskridande livsrytm och bäckens enformigt sorlande flöde. Valet av bäcken som språkrör är diktens bärande idé, matrisen för en nästan schubertska uppvisning i ordmusik.

Diktens grundkontrast är inbyggd i växlingen mellan korta rader, som ”återger människolivets snabbare rytm”, och långa, som tecknar ”bäckens monotont vällande lopp”. Fast de långa raderna har också en annan funktion: som *avdelare* mellan människolivets perioder. Och de korta radernas rytm är inte bara växlande; där finns också ett lugn som skapas av vilan efter varje rad. Medan de långa raderna saknar tillstymmelse till paus; den obrutna trokéraden driver på läsaren så att luften nästan tar slut innan han hinner fram till den sista, avhuggna takten där den obetonade stavelsen utelämnats och istället hörs som en utandning, en suck eller ett utropstecken.

Rimmen samverkar med metern. De tvåstaviga rimmen i de korta raderna gungar fram flickans liv (drömma/ömma, trycka/lycka), och den ständiga förnyelsen bidrar till rörelsen, ända tills upprepningen i det sista paret (döden/glöden, jfr öden/döden) markerar att rörelsen upphört och målet är nått. Medan de långa raderna bara leder fram till ett enstavigt rim som slår fast att ingenting ändrats, ett evigt upprepat eko som dessutom i tre fall av fyra utförs med återanvända rimord (sval, al, dal).

Monotonin i bäckens lopp uttrycks på många sätt. Genom strofens upprepning av grundenheten. Genom den ändlösa trokэфöljden i bäckens rader, det genomgående rimmet och de upprepade rimorden. Genom att två av långraderna återkommer som omkväden i varje strof. Och slutligen som klartext: ”jämt sig lik[a]”. Enformigheten impregnerar diktens alla plan. *Oron* finns däremot bara i rytmen, som glider lätt och mjukt i kortraderna men i de långa ”brådslande pressar sig fram mellan stenar”. Både brådskan och oron beror på att rörelsen saknar mål.

”Älvan till flickan” tar alltså upp tomtens gåta till ny behandling, rimligen för att den förblivit olöst. Den introduceras i början av sista strofen, och kort därefter sägs att den skall klarna. Nämligen när flickan når målet och dör, ”av livets fröjd förklarad och förklarad av dess kval”. Man brukar tolka det som att svaret finns hinsides, men jag ser det inte så. *Gåtans* förklaring sätts tydligt i samband med flickans, och *hennes* förklaring – Rydberg utnyttjar ordets dubbla betydelse – framställs som följderna av att hon levt (eller *brunnit*) livet till fullo. Svaret till den grubblande tomten blir alltså att människolivets gåta bara kan förstås genom att man *lever* det. En lösning som dessvärre inte står öppen för vare sig honom eller älvan.

Artonhundratalet är ett främmande land. Dess konstnärliga former har blivit utslitna, dess ideer svårbegripliga, dess ideal irrelevanta. Att närma sig en text från tiden kräver inlevelse. För mig blir inlevelsen lättare om den får gå via författarens person. ”Älvan till flickan” skrevs när Rydbergs äktenskap var nästan två år gammalt och det måste ha stått klart att det aldrig skulle fullbordas sexuellt. Att vägen till barn och familjeliv var stängd. Spelar det någon roll för upplevelsen av dikten? Ja: åtminstone för min.

Älvan till flickan.

Väna barn, som lekfull sänker
barmen i min våg och blänker,
lik den skönsta vattenlilja, skär och vit i bölja sval!
Vilka skiftesrika lotter
vänta dig, du mänskodotter,
medan, jämt sig lik, min källa sorlar under björk och al!
Jag har ej som du att bida
dag att fröjdas, dag att lida:
jämt sig lika mina vågor välla i oändligt tal.
Du skall blomstra upp till kvinna,
älska, älskas, tända, brinna,
medan tyst min källas flöden glida i den stilla dal.

Väna barn, ännu i hågen
lika kyligt frisk som vågen,
skönsta näckros, som jag gungat skär och vit på bölja sval!
Blott en tid, och du skall drömma,
drömmar, underliga, ömma,
medan, jämt sig lik, min källa sorlar under björk och al.
Blott en tid, och du skall böja
knä i brudens vita slöja
bredvid den du lyckliggjorde med ditt hjärtas blyga val.
Blott en tid, och du skall trycka
i din famn en moders lycka,
medan tyst min källas flöden glida i den stilla dal.

Gåtfullt dunkla mänskoöden,
hoppet, kärleksglädjen, döden
famnar jag, då dig jag famnar, sköna barn, med bölja sval!
Endast några solvarv farna –
och för dig skall gåtan klarna,
medan, jämt sig lik, min källa sorlar under björk och al.
Ack mitt flodlopp aldrig hinner
målet, som din bana vinner,
då av livets fröjd förklarad och förklarad av dess kval
du får sjunka in i döden,
dö som aftonrodnadsglöden,
medan tyst min källas flöden glida i den stilla dal.